

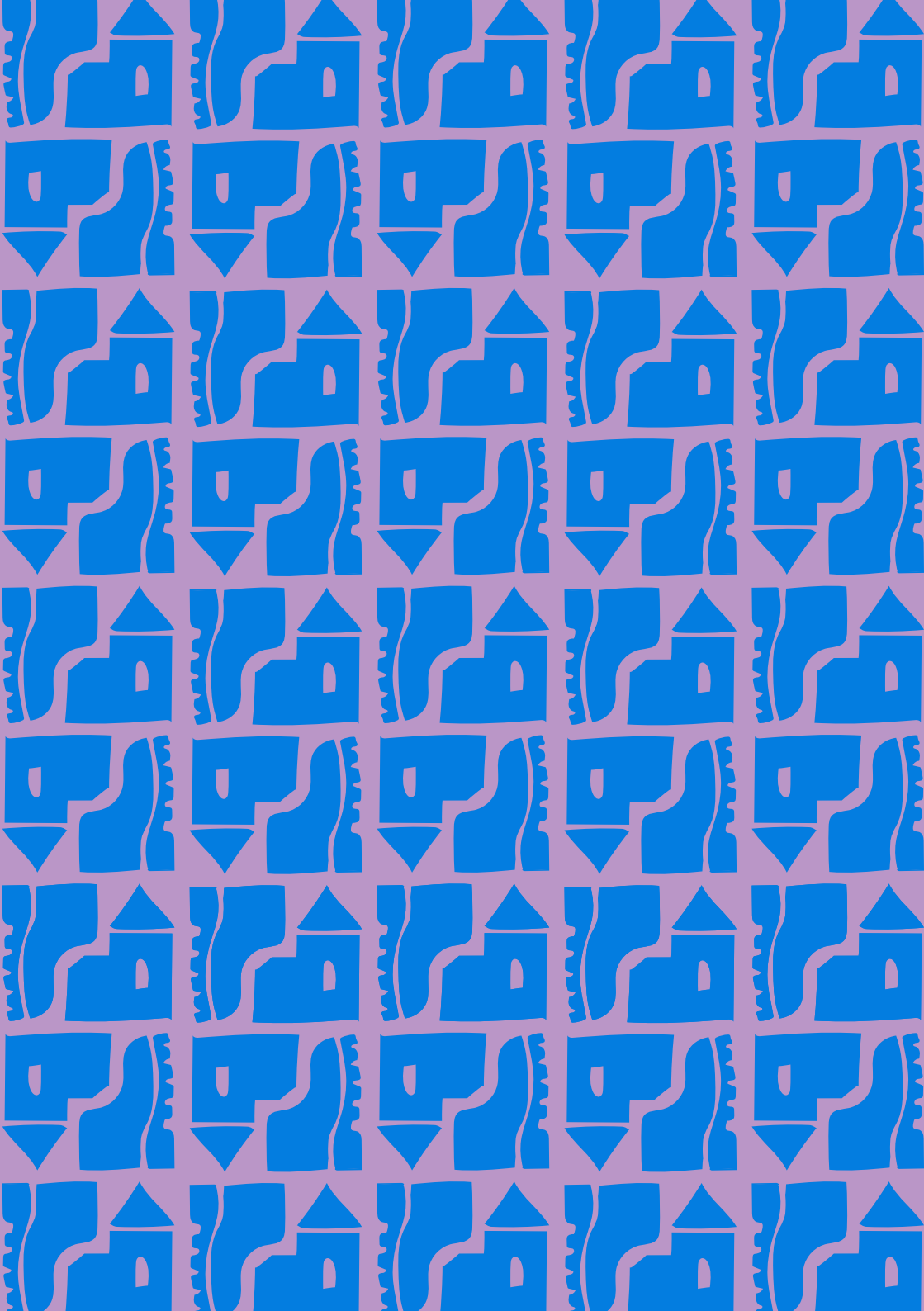
HET ZILTEPAD

HOLWERT WANDELROUTES

LANGS DE
RUIGE RAND

VAN HET
NOORDEN

LANGS DE RUIGE RAND VAN HET NOORDEN

HET ZILTE
PAD
LANGS DE
RUIGE RAND VAN HET
NOORDEN

WELKOM OP HET ZILTEPAD

In dit weidse gebied dienen de kerktorens als prachtige bakens, net zoals vroeger voor de scheepvaart. Ook voor ons zijn het bakens van betekenis, in allerlei opzichten. En nu kunnen ze dat ook voor jou zijn. We hebben de deuren alvast voor je opengezet.

Elk routeboekje is opgebouwd uit eerst een rondwandeling die je vanuit de kerk kan starten en waar je ook weer terugkeert. Daarna volgt een etappe naar links beschreven en een naar rechts. Zo kan je zelf kiezen of je alleen de rondwandeling wil doen of dat je misschien wel meerdaags gaat wandelen. Welke kant je op gaat mag je helemaal zelf weten.

Wij wensen je mooie momenten
en ontmoetingen!

'ALLEEN WAAR JE TE VOET WAS,
BEN JE WERKELIJK GEWEEST'
- GOETHE

EEUWENLANG KLOTSTE BIJ VLOED HET WATER TEGEN DE TERP WAAROP DE SINT-WILLIBRORDUSKERK VAN HOLWERT IS GEBOUWD.

De terp waarop de kerk al vlak na de kerstening van de Friezen door de missionarissen Bonifatius, Liudger en Willibrord is gebouwd, lag tot aan 1580 buitendijks. De houten kerk is in de twaalfde eeuw vervangen door een uit tufsteen opgetrokken godshuis. De toren diende als vuurbaken voor de scheepvaart. De Waddenzee gold als verraderlijk, dankzij bakens zoals kerktorens wisten de schippers hun boten naar de veilige haven te loodsen.

De middeleeuwse haven- en vissersplaats lijkt de rug toegekeerd te hebben naar de zee. Vanaf de Sint-Willibrorduskerk is het tegenwoordig een kilometer lopen tot aan de zeedijk. De hoge zeewering op Delta-hoogte onttrekt het zicht aan de kwelders en de getijden. In het verlengde van de kerkterp wierpen de eerste bewoners in de loop van eeuwen een langgerekte

handelsterp op. Op die hoogte ontwikkelde zich de nederzetting. Het gebied rond de Hegebuorren is van zeer hoge archeologische waarde en dient onaangeroerd te blijven. Toch beviel het de inwoners van Holwert niet, dat de zee steeds minder aanwezig was in het dagelijkse leven. Na vijf eeuwen strijd tegen het water, is het zilte nat weer welkom. Een werkgroep uit het dorp ijvert sinds het nieuwe millennium voor een dijkdoorbraak. Het opmerkelijke project Holwerd aan Zee wil de relatie tussen terpdorp en Waddenzee herstellen door de aanleg van een buffermeer met getijdenwerking, een binnendijks strand met boulevard en haven voor plezierboten. De inwoners vielen als een blok voor het idee. Het bijzondere plan moet een einde maken aan de krimp, oplopende werkloosheid en de verpaupering doordat ondernemer hun heil in toenemende mate elders zochten. De verbinding tussen het Werelderfgoed Waddenzee en het achterland zou niet alleen een impuls betekenen voor de recreatie en daarmee de werkgelegenheid, maar ook voor het woongenot en de natuur.

INHOUD

1. INTRO HOLWERT	p. 4
2. RONDWANDELING HOLWERT	p. 7
3. ETAPPE NAAR → HOLWERT - Eastrum	p. 15
4. ETAPPE NAAR ← HOLWERT - Hegebeintum	p. 23
5. FIETSRoutes vanaf Holwert	p. 27

RONDWANDELING

HOLWERT

12,1

KM

DE GROTE KERK VAN HOLWERT IS LETTERLIJK EEN BUITENBEENTJE

DOOR DE LIGGING AAN
HET VOETENEIND VAN
HET DORP VORMT DE
KERKTERP NOG ALTIJD HET
VOORPORTAAL NAAR DE ZEE.

De eerdere romaanse kerk is tussen 1775 en 1778 vervangen door de huidige in Lodewijk XVI-stijl gebouwde Sint-Willibrorduskerk. Het is een kloek bouwwerk dat tegen de losse kerktoeren aan is gebouwd. Die toeren stamde in de basis uit de dertiende eeuw en is in de zeventiende eeuw herbouwd.

In de gevel verwijst een gedenksteen met een Latijnse tekst naar de inpoldering die tussen 1580 en 1584 voor nieuwe vruchtbare landbouwgrond zorgde. Daarmee kwam de functie van de middeleeuwse zeewering vanaf Ferwert, die haaks op de dorpssterp aansloot, te vervallen. De rondwandeling verbindt Holwert weer met de zee, voert door de kwelders en over oude- en nieuwe zeedijken die voor het weidse landschap rond het dorp zo'n bepalende rol speelden.

1 DE TWEE BEELDEN VAN JAN KETELAAR ZIJN IN 2018 EN 2019 GEPLAATST ALS ONDERDEEL VAN HET KUNSTPROJECT SENSE OF PLACE DAT OVERAL LANGS DE WADDENKUST LANDSCHAPSKUNST REALISEERT.

De dunne en dikke vrouw verwijzen naar een wereld waarin de ene helft tekort komt en de andere helft juist een teveel aan alles heeft. Ze symboliseren het zoeken naar een nieuwe balans. Tevens nodigen de dames uit om de gevolgen van de zeespiegelstijging te overpeinzen.

2 DE VOGELKIJKHUT KEES WEVERS WADPOST IS DOOR STAATSBOSBEHEER AANGELEGD ALS CADEAU VOOR DE JARIGE WADDENVERENIGING.

Kees Wevers was een van de oprichters van de organisatie die ijvert voor het behoud en het versterken van de kwaliteit van de Waddenzee. De kijkhut ligt midden in de kwelder, een ideale observatiepunt van het rijke vogelleven en de dynamiek van eb en vloed. Staatsbosbeheer heeft in het gebied de zomerdijk verlaagd zodat de kwelder bij hoog water weer kan overstremen. Verder is er een vogelplas met eiland voor wadvogels zoals scholekster en kluut aangelegd. Een uitgelezen plek om weg te dromen.

3 DE VEERDAM IS ALLES WAT REST VAN DE DAM DIE VANAF 1872 HOLWERT KORTSTONDIG MET AMELAND VERBOND.

De dijk maakte deel uit van een verstrekkend plan om een deel van de Waddenzee in te polderen. Na stormen in 1881 en 1882 is de verbindingsdam niet meer hersteld. De eerste twee kilometer zijn nog wel gebruikt bij de aanleg van de veerdam.

4 NOARD-FRYSLÂN BÛTENDYKS IS EEN BOOMLOOS KWELDERLAND-SCHAP MET WADGEULEN, PRIELEN EN DOBBEN MET DRINKWATER VOOR PAARDEN, SCHAPEN EN KOEIEËN, WAAR DE BEZOEKER DOORHEEN MAG STRUINEN BUITEN HET BROEDSEIZOEN VOOR VOGELS.

Het strekt zich uit vanaf Holwert tot aan Nieuwebilddijk en trekt jaarlijks meer dan 1 miljoen vogels. Het uitzicht is geweldig. In het voorjaar kleurt het groene zeekraal de slikvelden, in het najaar de roze zeeaster. Zo moet een groot deel van de Friese delta er aan het begin van de jaartelling bij hebben gelegen.

ALLEEN WAAR JE TE VOET WAS, BEN JE WERKELIJK GEWEEST

Foto: Marcel van Kammen

ROUTEBSCHRIJVING

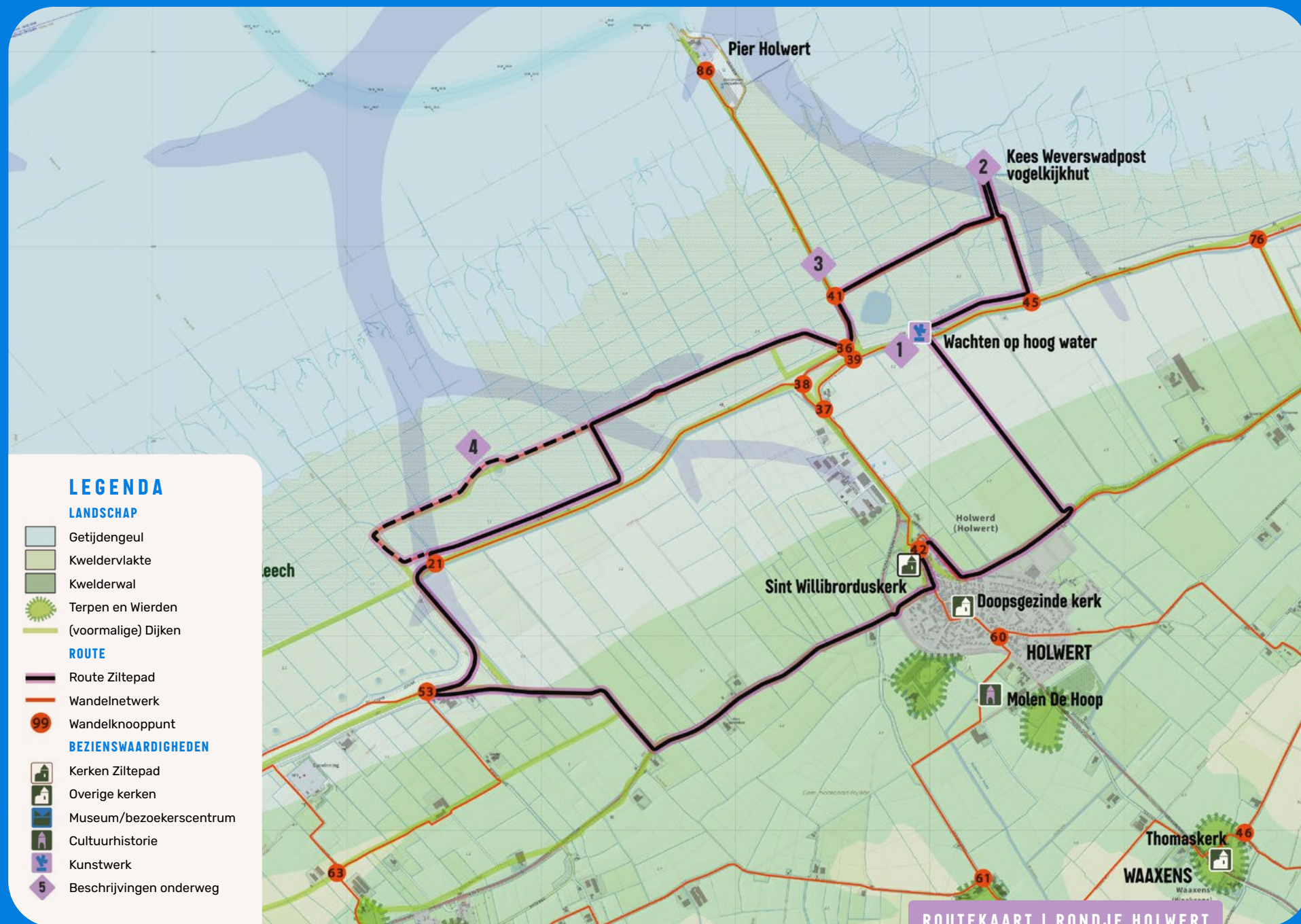
 RONDWANDELING Holwert

AFSTAND 12,1 km

STARTPUNT Kerk Holwert

Door het klaphek verlaat ik het kerkterrein. Vervolgens **← LA** en direct weer bij knooppunt 42 **RA →** naar 77. Het pad loopt behoorlijk steil de cirkelvormige kerkterp af, gaat met een bocht naar links en vervolgens scherp naar rechts langs de peuterspeelzaal Us Earste Begin en komt uit op de Fiskwei. Vervolgens **RA →** onder de terp langs en op de kruising met de Ternaarderdyk **← LA** over het fietspad langs de weg richting Ternaard. Voorbij een paar woningen de weg links omhoog naar de dijk nemen, die oversteken en een klein stukje teruglopen tot aan de Nije Púndyk. Die **RA →** inslaan. Het boerenpad loopt tussen akkers door en is voorzien van kleurige akkerranden. Aan de linkerhand is het binnenmeer voorzien dat deel uitmaakt van Holwerd aan Zee. Hier zou ook een strand moet komen met recreatiebungalows en een jachthaven. Aan het eind van het pad dat dichterbij de dijk steeds smaller wordt en overgaat in onverhard,

ligt een brug over de ringvaart. Ik loop de dijk op naar de 5 meter hoge beelden van kunstenaar Jan Ketelaar. De dikke en de dunne vrouw reiken met hun handen naar elkaar. Vanaf hier **RA →** aan de Wadkant over het talud van de dijk richting Ternaard. Na een paar honderd meter **← LA** de kwelder op en vervolgens het pad **← LA** volgen en daarna **RA →** heen en terug naar de in een zandduin aangelegde vogelhut Kees Wevers Wadpost. Het struinp pad komt uit op de veerdam, daar **← LA** over het fietspad en vervolgens aan de voet van de zeedijk in de bocht schuin **RA →** over het parkeerterrein voor vogelspotters. Na een overstap strekt zich het tot aan Nieuwebildt zijl reikende natuurgebied van Noard-Fryslân Bûtendyks uit van It Fryske Gea. Het pad is toegankelijk buiten het broedseizoen van 15 maart tot 15 juli. In de tussenliggende periode gaat de route langs de buitenkant van de dijk tot aan knooppunt 21, vervolgens naar 53, **← LA** richting 63 en direct weer **← LA** over de Zeedijk. Die komt uit op de provinciale weg naar Holwert. Daar het fietspad **← LA** volgen over de Ljouwerterdyk. Bij de rotonde rechtdoor tot aan de Hegebuorren. **← LA** terug naar de kerk.

ETAPPE NAAR RECHTS

HOLWERT EASTRUM

24,4 KM

OVER BOERENPADEN ONDER WOLKENLUCHTEN

DE ROUTE GAAT DWARS DOOR DE PREHISTORISCHE GETIJDENGEULEN TUSSEN DOKKUM EN HOLWERT. HET DORP AAN DE WADDENZEE LIGT OP DE KWELDERWAL DIE ONTSTOND LANGS DE VROEGERE MIDDELZEE.

Die brede zee-inham scheidde in de middeleeuwen het gewest Westergo van Oostergo. De zee is teruggedrongen tot achter een dijk op Delta-hoogte. Het boerenland volgt in de verkaveling

de patronen van de vroegere waddenkreken en geulen, al hebben de ruilverkavelingen in de vorige eeuw veel van het oude cultuurland herschikt in de zucht naar efficiënter landgebruik. Toch valt er nog veel te genieten onderweg. Het traject voert dwars door Dokkum, de oude zeehaven en handelsstad met zijn goed bewaarde bolwerken, historische panden en grachten. De wandeling loopt over meanderende boerenpaden die de vele terpdorpen verbinden.

- 1 HOLWERT LIGT OP DE LANGGEREKE KWELDERWAL
DIE ALS EEN SIKKEL DE VROEGERE CONTOUREN
VAN DE MIDDELZEE TOT AAN LEEUWARDEN VOLGT.

Het dorp met veerverbinding naar Ameland ligt op het uiterste noordelijke puntje van die pre-historische hoogte. De terp van Holwert is al sinds enkele eeuwen voor de jaartelling bewoond, de Sint-Willibrorduskerk staat op een aparte terp en lag vroeger buiten het bedijkte land. De kerk stamt uit 1175 en verving een voorganger.

- 2 FOUDGUM IS VOORAL BEKEND
ALS WOONPLAATS VAN FRANÇOIS
HAVERSCHMIDT, DE ROMANTISCHE
EN GETROEBLEERDE SCHRIJVER VAN
HET BEKEND DICTWERK *SNIKKEN
EN GRIMLACHJES*. Hij was er enkele
jaren predikant van de Mariakerk
en woonde in de pastorie naast
de kerk, dat nu een B & B is.

- 3 VOORBIJ AALSUM KRUIST HET
WANDELPAD EEN RESTANT VAN
DE PEAZENS-GETIJDENGEUL, die
al in de middeleeuwen verzandde
en stukje bij beetje werd
ingepolderd door de boeren.

4 TEN ZUIDEN VAN DE WÂLDDYK
BEGINNEN DE NOARDLIKE FRYSCHE
WÂLDEN, EEN STREEK DIE ZICH
KENMERKT DOOR HOUTWALLEN,
STROKENVERKADELING EN COULIS-
SEN VAN EIKEN EN ELZENSINGELS.

Het zijn in de middeleeuwen
drooggelegde veenmoerassen die
een geleidelijke overgang vormen
naar de bossen en heide gebieden
op de hogere zandgronden in
het zuidoosten van Fryslân.

5 HET DOKKUMER GRUTDJIP
WAS EEN SMALLE ZEEARM DIE
DOKKUM MET DE LAUWERSZEE
VERBOND. AAN BEIDE KANTEN
VAN DE INHAM LAGEN DIJKEN OM
HET LAGER GELEGEN POLDERLAND
TE BESCHERMEN TEGEN HOOG
WATER EN SPRINGVLOED.

De middeleeuwse dijken zijn vaak
doorgebroken, in het land achter
de vroegere zeeweringen liggen
wielen, stille getuigen van de
doorbraken. In 1729 sloot de door
Willem Loré bedachte afsluitdijk
bij Dokkumer Nieuwezijlen de
inham af. Daarmee was het
gevaar voor overstromingen
een stuk kleiner geworden.

ROUTEBSCHRIJVING

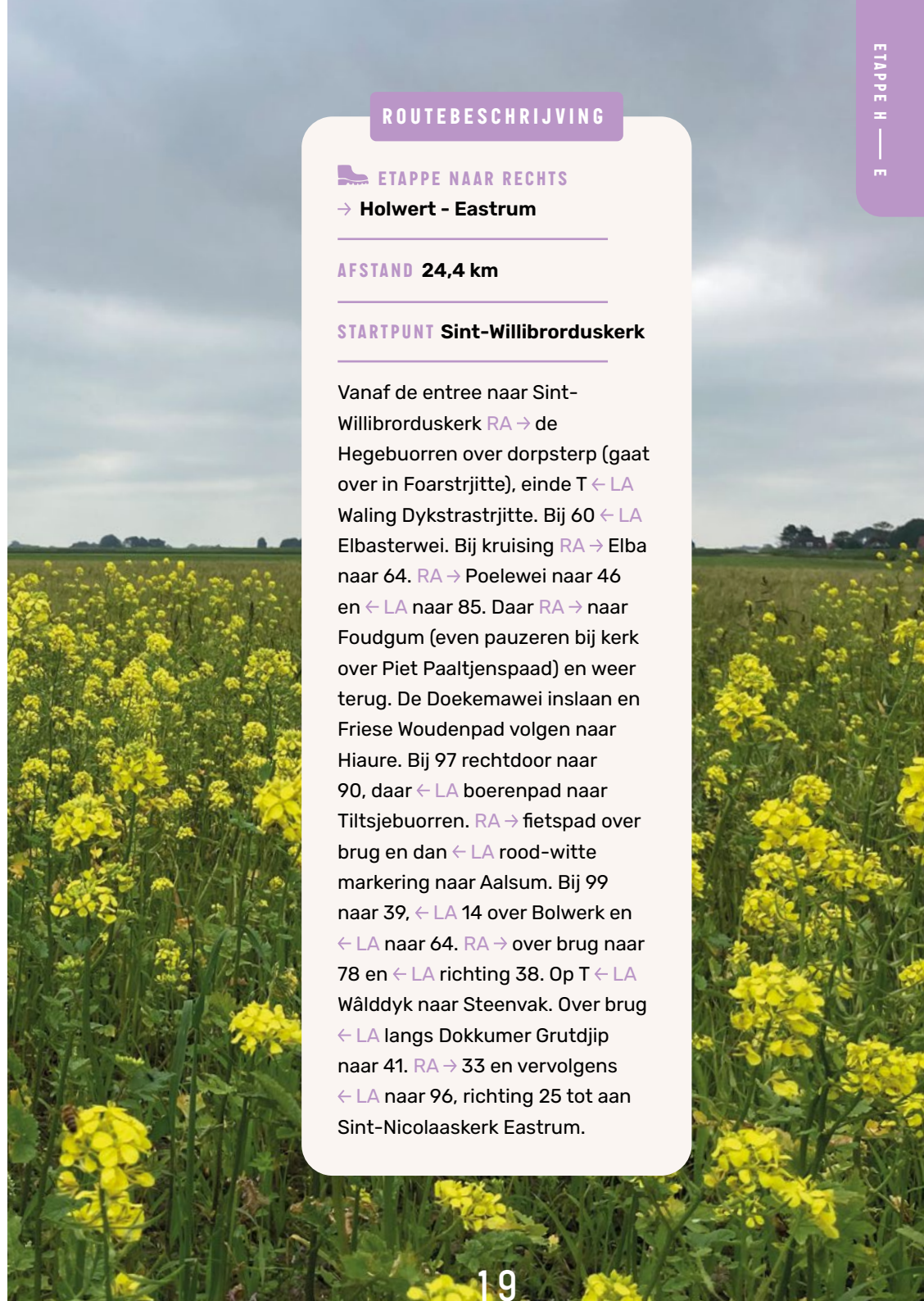
 ETAPPE NAAR RECHTS

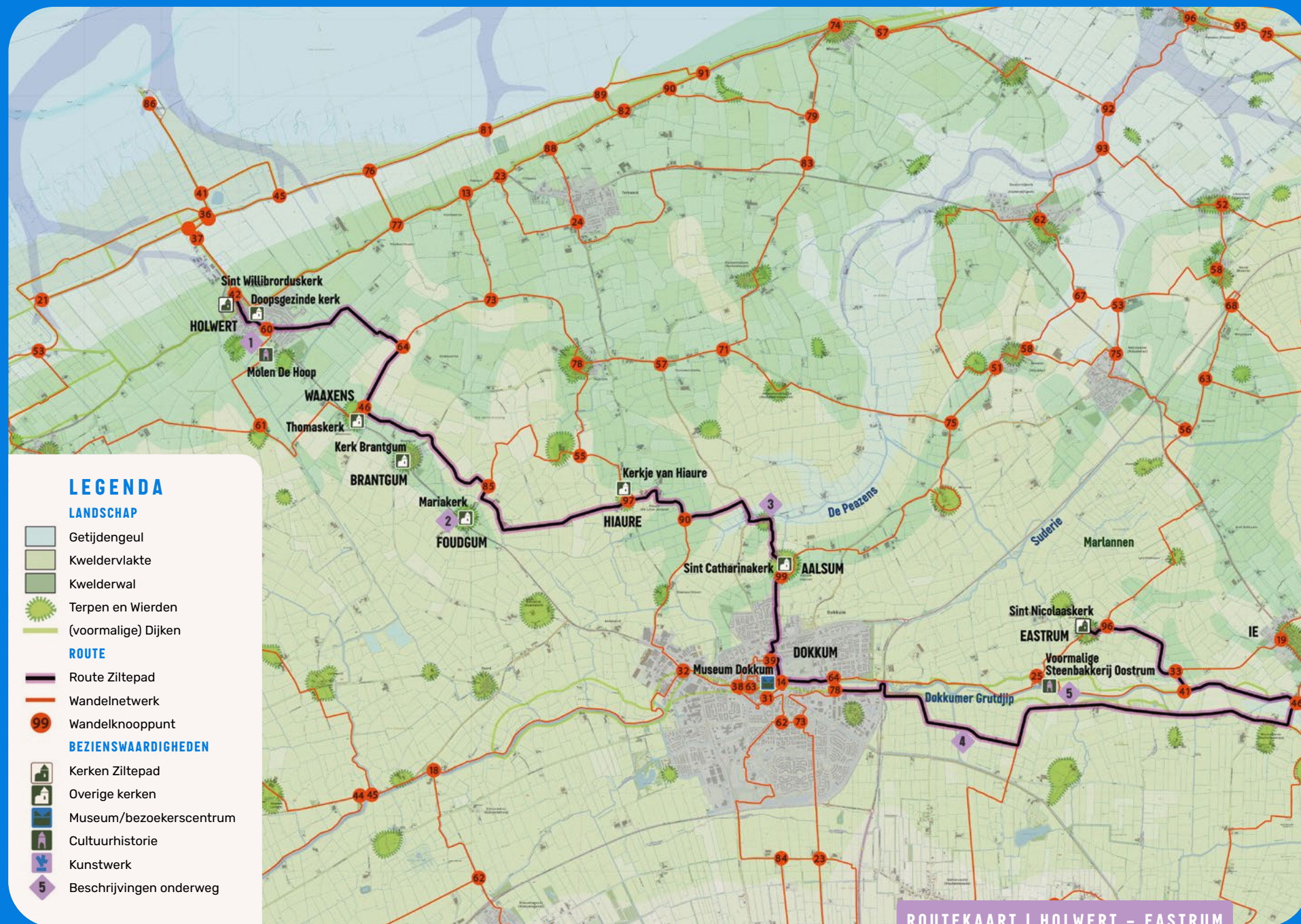
→ **Holwert - Eastrum**

AFSTAND 24,4 km

STARTPUNT Sint-Willibrorduskerk

Vanaf de entree naar Sint-
Willibrorduskerk **RA** → de
Hegebuorren over dorpssterp (gaat
over in Foarstrjitte), einde T ← **LA**
Waling Dykstrastjitte. Bij 60 ← **LA**
Elbasterwei. Bij kruising **RA** → Elba
naar 64. **RA** → Poelewei naar 46
en ← **LA** naar 85. Daar **RA** → naar
Foudgum (even pauzeren bij kerk
over Piet Paaltjenspaad) en weer
terug. De Doekemawei inslaan en
Frieze Woudenpad volgen naar
Hiaure. Bij 97 rechtdoor naar
90, daar ← **LA** boerenpad naar
Tiltsjebuorren. **RA** → fietspad over
brug en dan ← **LA** rood-witte
markering naar Aalsum. Bij 99
naar 39, ← **LA** 14 over Bolwerk en
← **LA** naar 64. **RA** → over brug naar
78 en ← **LA** richting 38. Op T ← **LA**
Wâlddyk naar Steenvak. Over brug
← **LA** langs Dokkumer Grutdjip
naar 41. **RA** → 33 en vervolgens
← **LA** naar 96, richting 25 tot aan
Sint-Nicolaaskerk Eastrum.

ETAPPE NAAR LINKS

HOLWERT HEGEBEINTUM

15,4 KM

ROUTEBSCHRIJVING

ETAPPE NAAR LINKS

← Holwert - Hegebeintum

AFSTAND 15,4 km

STARTPUNT Sint-Willibrorduskerk

Vanaf de entree naar de Sint-Willibrorduskerk **RA** → over de Hegebuorren en de Foarstrjitte. Einde T ← **LA** Waling Dykstrastjitte, **RA** → Stasjonswei langs Doopsgezinde kerk en bij 60 rechtdoor naar 61. Na 100 meter over ventweg richting Waaxens, Stasjonswei oversteken en knooppuntenroute volgen over Mûnereed langs stellingmolen De Hoop. Einde op Medwerterwei ← **LA** en bij 61 **RA** → Medwert, gaat over in De Hoarnen, richting 54. Het is een landschap van lange rechte lijn, soms doorbroken door een sloot die de loop van een ingedijkte waddenkreek volgt en daarmee het efficiënte ritme doorbreekt. Horneweg op T-splitsing **RA** → Hoge Dijk en ← **LA** op Zwarteweg. Bij 54 stukje rechtdoor richting 89 direct na Sint-Nicolaaskerk **RA** → over Tsjerkepad linksom de kerk over schelpenpad.

Komt uit op Voorstraat, die schuin oversteken Lytse Buorren en op T-splitsing Unemastraat ← **LA** naar 63. Provinciale weg oversteken. Bij 63 veldpad langs slootrand en boerderij naar 53. Op verharde weg Aebingaloane ← **LA** naar zeedijk. Bij 53 dijk op naar 67 en vervolgens rechtdoor naar 43. Aan de rechterhand ligt het toegangspad naar de Terp fan de Takomst dat verderop is te zien als een verhoging in het kwelderland met een opvallende kring van houten pilaren. Tussen 15 maart en 15 juli is het kunstobject vanwege het broedseizoen niet te bezoeken. De wandelknooppuntenroute de dijk weer opvolgen en bij 43 ← **LA** langs de binnenzijde van de dijk naar 76. Op de provinciale weg **RA** → over fietspad (u verlaat knooppuntenroute) en bij woning ← **LA** landweg tot aan einde volgen, daar ← **LA**. Komt uit op verharde weg, **RA** → bij 89 richting 88. Bij 88 **RA** → over de Vogelzangsterweg naar kerk Hegebeintum.

LEGENDA

LANDSCHAP

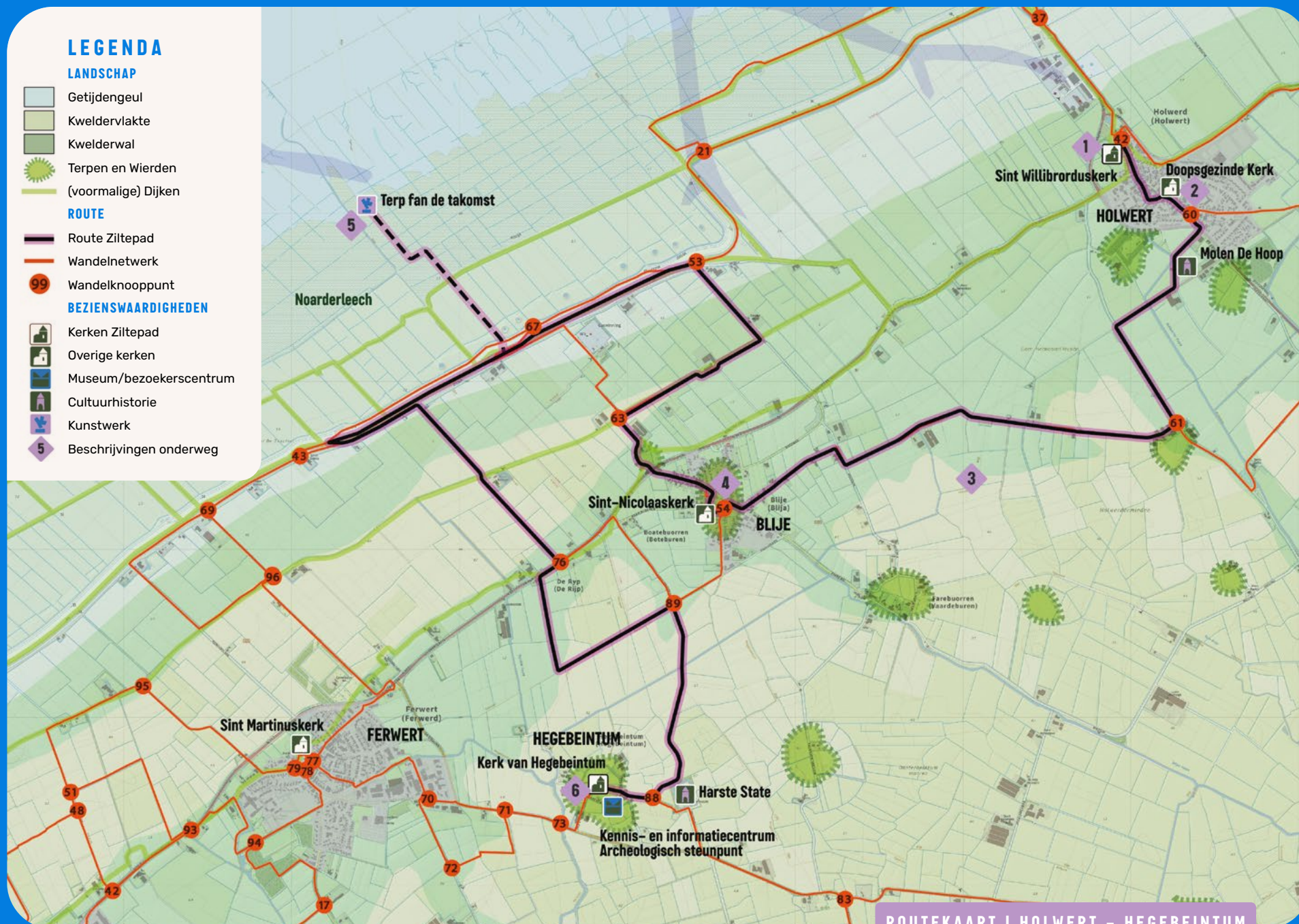
- Getijdengeul
- Kweldervlakte
- Kwelderwal
- Terpen en Wierden
- (voormalige) Dijken

ROUTE

- Route Ziltepad
- Wandelnetwerk
- Wandelknooppunt

BEZIENSWAARDIGHEDEN

- Kerken Ziltepad
- Overige kerken
- Museum/bezoekerscentrum
- Cultuurhistorie
- Kunstwerk
- Beschrijvingen onderweg

ROUTEKAART I HOLWERT - HEGBEINTUM

FIETSRUTES

RECHTSOM

ROUTE Holwert – Eastrum

AFSTAND 20,2 km

STARTPUNT Sint-Willibrorduskerk

Met de rug naar de Sint-Willibrorduskerk **RA** → Hegebuorren – Foarstrjitte – einde T-splitsing **← LA** Waling Dykstrastrjitte – **RA** → Statsjonswei gaat over in ventweg langs provinciale weg – bij knooppunt 19 **← LA** naar 26 – 78 – 79 – 30 – 01 – 73 – 11 – Eastrum **← LA** Skoallestrjitte naar Sint-Nicolaaskerk.

LINKSOM

ROUTE Holwert – Hegebeintum – Hijum

AFSTAND 21,3 km

STARTPUNT Sint-Willibrorduskerk

Met de rug naar de Willibrorduskerk in Holwert **RA** → Hegebuorren. Gaat over in Foarstrjitte. Einde op T-splitsing **← LA** Waling Dykstrastrjitte en **RA** → Statsjonswei. Bij 19 **RA** → naar 20 en bij 20 **RA** → naar 14. Bij 14 **RA** → naar 75. Bij 75 **← LA** naar 13. Bij 13 **RA** → naar 34 en bij 34 in Ferwert **RA** → naar 2. Bij 2 aan de binnenkant van de zeedijk naar 1. Bij 1 **← LA** naar 3. Bij 3 **RA** → naar 4. Bij 4 **RA** → naar 53 en rechtdoor richting 17. Na kloosterterrein Mariëngaarde aan rechterhand over brug en eerste straatweg De Loane **← LA** naar Hijum. In Hijum Finnepaed **← LA** en Lege Hearewei **← LA** tot aan Nicolaaskerk.

LANGS DE RUIGE RAND VAN HET NOORDEN

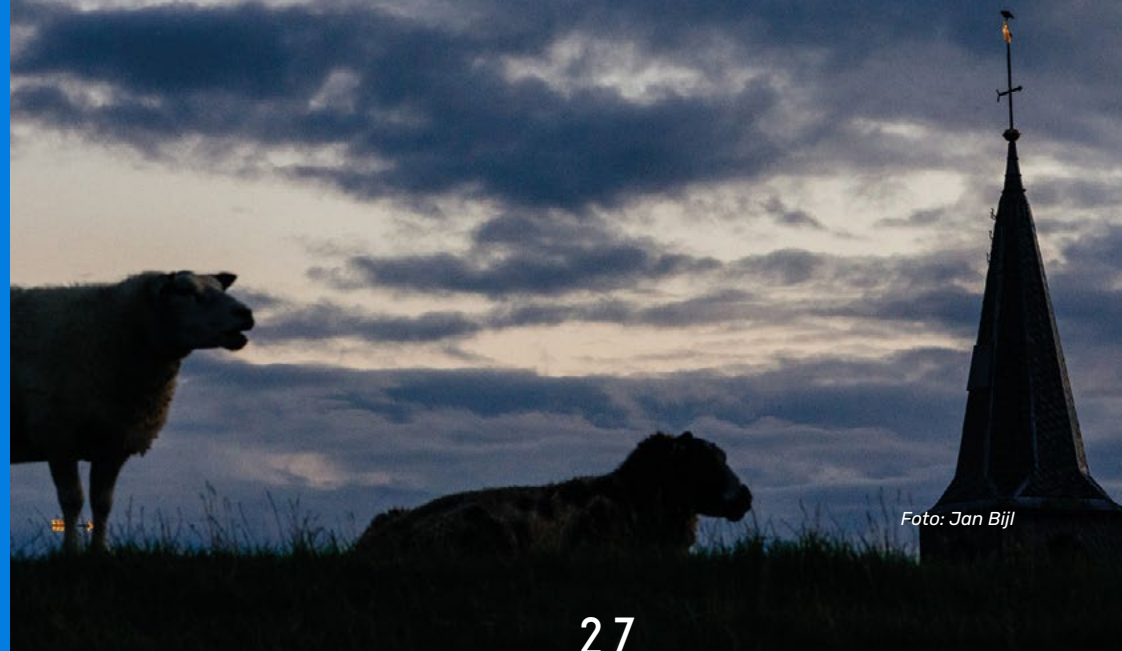

Foto: Jan Bijl

HET ZILTE PAD

LANGS DE RUIGE RAND VAN HET NOORDEN

Het Ziltepad is een
initiatief van Groninger
Kerken en Stichting Alde

Fryske Tsjerken in samenwerking met Visit
Wadden. De langeafstandsroutte verbindt
eeuwenoude kerken, unieke dorpen en
verhalen aan het weidse landschap langs
UNESCO Werelderfgoed Waddenzee – en
de mensen die hier wonen. Het pad nodigt
je uit om te vertragen en te bezinnen.

HET ZILTEPAD BIEDT MEER DAN

WANDELEN | Alles wat je nodig hebt om je
route te plannen vind je op: [visitwadden.nl/
hetziltepad](https://visitwadden.nl/hetziltepad). Hier vind je de GPX bestanden,
tips voor eten & overnachten, de podcast-
serie met verhalen en nog meer.

**INTERACTIEVE
KAART** | Scan de
QR code en bekijk
alle etappes in de
interactieve kaart.

TOEGANG KERKEN | Langs Het Ziltepad
zijn de deelnemende kerken (herkenbaar
aan Het Ziltepad logo op het bordje
naast de deur) in principe dagelijks
geopend van 1 april tot 1 november van
9.00 tot 17.00 uur. Buiten deze periode
in ieder geval ook toegankelijk via een
sleuteladres of met sleutelcode.

De kerk van Hegebeintum is een
uitzondering in deze route. Kijk voor
de tijden op terphegebeintum.nl

MEER INFO | Je kunt ons volgen via
Instagram en Facebook @HetZiltepad

22 ETAPPES | Het Ziltepad heeft maar
liefst 22 etappes langs de Waddenkust,
van Den Helder tot Termunten én 22
rondwandelingen, bij elke kerk één.
Met wie loop jij Het Ziltepad? Wil je de
etappeboekjes los kopen of de aantrekkelijke
en voordelige Ziltepad verzamelbox,
ga dan naar winkel.hetziltepad.nl.

Het Ziltepad is van Groninger Kerken
en Stichting Alde Fryske Tsjerken in
samenwerking met Visit Wadden en is mede
mogelijk gemaakt door Het Waddenfonds,
Mondriaan Fonds, Stichting Vrienden op de
Fiets, Provincies Noord-Holland, Fryslân
en Groningen, FB Oranjewoud, Gemeente
Hollands Kroon en het Cultuurfonds.

STEUN ONS | Heb je genoten van wandelen
langs Het Ziltepad? Van de eeuwenoude
kerken en hun gastvrije vrijwilligers? Met
een gift help je ons dit erfgoed te bewaren
voor toekomstige wandelgeneraties.
Kijk op groningerkerken.nl/steun-ons
of aldefrysketsjerken.nl/donateur

COLOFON

SAMENSTELLING, TEKST EN FOTOGRAFIE

Fokko Bosker

TOPOGRAFISCHE KAARTEN

Fries Erfgoed Collectief – Jelmer Bokma
& Topokaartopmaat: Luitzen Nijdam

LINOSNEDE OMSLAG

Beeldend kunstenaar Gerrit Terpstra

GRAFISCH ONTWERP

NØBODY | thisisnobody.nl

LUISTER HIER
DE PODCASTSERIE
HET ZILTEPAD.

ELK DORP ZIJN
EIGEN VERHAAL.

SPOTIFY

YOUTUBE

**In dit routeboekje vind je een
rondwandeling in Holwert en de trajecten
van en naar de kerk van Holwert.**

Dit boekje is onderdeel van een reeks van
22 etappes die samen het volledige Ziltepad
bewandelen. Spaar ze allemaal!

